

Grażyna Niewiadomska

Grafika Władysława Zakrzewskiego
w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Śląskiej

Spośród tek graficznych przechowywanych w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Śląskiej na szczególną uwagę zasługują miedzioryty Władysława Zakrzewskiego.

Atrakcyjność tego zespołu polega przede wszystkim na tym, iż główny jego trzon stanowią prace tematycznie związane ze Śląskiem, jakże niepopularnym niegdyś w twórczości profesjonalnych artystów plastyków. To właśnie śląska grafika Zakrzewskiego, a także Stellera, dała początek systematycznemu gromadzeniu grafiki tematycznie związanej ze Śląskiem.

Celem niniejszego szkicu jest opis i próba oceny walorów spuścizny graficznej tego plastyka przechowywanej w Bibliotece Śląskiej. Interpretacja dzieła nie obywa się zwykle bez wniknięcia w pobieżną choćby biografię twórcy. Skąpe niestety dane o życiu Władysława Zakrzewskiego pochodzące z katalogu "Wystawa pośmiertna Władysława Zakrzewskiego ..." ¹, a także z ustnej relacji członków rodziny artysty, nie dają podstaw do wyciągania głębszych wniosków i stawiania pewnych uogólnień odnośnie charakteru jego twórczości.

Władysław Zakrzewski urodził się 4. VI 1903 roku w Pakości w Poznańskim. Studia artystyczne odbył w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie pod kierunkiem profesorów Władysława Jarockiego i Józefa Pankiewicza, uczęszczając także do prywatnych akademii malarskich. W 1926 roku, wydeptynym już traktem młodych adeptów sztuki, wyruszył do Paryża. Stąd udał się na południe Francji i Koryskę, gdzie wystawił swoje prace. Później uczynił to także w Salonie Jesiennym w Pary-

żu, Limoge i Mentonie. Po powrocie artysty do kraju ekspozycja jego dzieł w Poznańskim Towarzystwie Sztuk Pięknych zaowocowała w prasie pełnymi aprobaty recenzjami². W 1930 roku, gdy dojrzał już pomysł wycieczki rowerowej na Bałkany, przez Czechosłowację, Węgry, Rumunię i Jugosławię dotarł do Grecji, utrzymując się ze sprzedaży malowanych w drodze obrazów. Następnie pociągiem ruszył do Konstantynopola, gdzie starał się o wizę na Krym i do Egiptu; gdy plany te zawiodły, przez Włochy i Francję wrócił do kraju.

Upłynęło jeszcze trochę czasu, nim Zakrzewski zainteresował się bliżej grafiką. Ponownie wstąpił w progł Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, tym razem na Wydział Grafiki, studiując pod kierunkiem profesora Wojnarowskiego. Niezwykła pracowitość przyniosła szybkie efekty. Pierwszym tematem międzyrytów Władysława Zakrzewskiego stało się Podhale. Dojrzałość nie dość docenionego talentu pokazały jednak dopiero teki akwafort i międzyrytów: "Śląsk", "Bielsko", "Zaolzie", "Zabytki Krakowa", "Warszawa" i tzw. cykl morski. W angielskim wydawnictwie "Fine Prints of Year 1937" redagowanym przez dyrektora Gabinetu Rycin w British Museum C. Dagsona prace Zakrzewskiego spotkały się z bardzo pochlebną krytyką. W tym czasie brał artysta żywy udział w wystawach w kraju i za granicą organizowanych przez poetkę francuską, wielkiego sympatyka Polski, Rose Bailly; wystawiał swe prace we Francji /1934-1935/, w Angli /1936/ w Ameryce /1937/ i na Bałkanach /1938/.

Okoliczności przyjazdu artysty na Śląsk są niejasne. Nie znamy także przyczyn, jakie spowodowały podjęcie przez Zakrzewskiego "nieatrakcyjnego" tematu, za jaki mogła uchodzić surowa nieefektowna uroda Śląska. W każdym razie jedno jest pewne, że jego zetknięcie się z regionem nastąpiło wcześniej dzięki częstym kontaktom rodziny artysty ze spo-

krewnionym z Zakrzewskimi dr Józefem Rostkiem, osiadłym pod koniec życia w Strzelnie Kujawskim. Niewykluczone, że późniejsze więzi artysty z ziemią wielkiego przemysłu pogłębił pracujący w Katowicach jego kuzyn, także Władysław Zakrzewski, a potem - przyszyły teść Stanisław Maliszewski, inżynier górnik myśłowickiej kopalni "Jerzy", którego domu był częstym gościem.

Jadwiga Kleczkowska, siostra artysty, pamięta wielkie podniecenie brata, jakie ogarnęło go po otrzymaniu zezwolenia na pierwszy zjazd do kopalni i wejście na teren huty. Wspomina po latach wrażenia Władysława "wywożone" z głębi ziemi: "Najpierw była to dla mnie egzotyka, dużo później zobaczyłem człowieka i stojące jakby za jego plecami niebezpieczeństwo".

Zakrzewski wystawiał swe prace także w Katowicach i innych miastach śląskich³.

Pracował szybko. Płodność talentu godził jednak z sumiennością. Rysunki i szkice do mającej powstać grafiki były niezwykle staranne. Cechy te przejął artysta od swego ojca Zygmunta Zakrzewskiego, inżyniera chemika, doktora filozofii, wynalazcy, malarza i kolekcjonera. Nie mniej wszechstronną była matka, władająca biegle trzema językami, dobrze grająca na fortepianie i także zajmująca się malarstwem. Wielka społeczniczka, założycielka pierwszego koła włościanek, była delegatką kobiet wielkopolskich na wiec grunwaldzki, jaki odbył się w Krakowie w 1910 roku. Trzej bracia, Wojciech, Stanisław, Zygmunt i najmłodsza siostra Jadwiga otrzymali równie staranne wykształcenie. Dwaj starsi bracia byli uczestnikami powstania wielkopolskiego 1918/19, zaś młodsi Władysław i Zygmunt - łącznikami. Kult pracy i duch patriotyzmu będące niejako atrybutem domu Zakrzewskich, przeniknęły do różnorodnej twórczości Władysława Zakrzewskiego, tj. obrazów olejnych, akwarel, rysunków tuszem, ołówkiem, miedziorytów,

akwafort.

Czasy okupacji wypełniła artyście praca w konspiracji. Będąc ~~żołnierzem~~ AK, ukrywał się pod pseudonimem "Jacek". Jako grafik sporządzał Zakrzewski pieczęcie urzędowe dla sfałszowanych dokumentów niemieckich, służących Polakom. Zginął w nierównej walce z Niemcami u schyłku wojny 25.X.1944 roku.

W Dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Śląskiej znajduje się obecnie sześć tek miedziorytów i akwafort Władysława Zakrzewskiego oraz 12 plansz luźnych. Łączna liczba wszystkich grafik artysty wynosi 73. Spośród tek najstarszym nabytkiem jest "Śląsk za Olzą w miedziorytach Władysława Zakrzewskiego" zakupiony w Księgarni Katolickiej w Katowicach 11.1.1939 roku. U dołu na obwolucie widnieje następujący zapis: /100,- 15.12.1938. Autor. Kraków, poszcz. plansze a - 10 zł.". Teka zawiera widoki miejscowości i pejzaże Zaolzia.

1. Frysztat /M 18 x 16/ ⁴
2. Trzyniec. Huta /A 22 x 27/
3. Cierlicko /A 24 x 17/
4. Cieszyn. Most na Olzie /A 21 x 23/
5. Krajobraz zaolziański /A 19 x 26/
6. Frysztat. Ratusz /A 20 x 20/
7. Mosty. Chata /A 20,5 x 27/
8. Gnojnik. Kapliczka przydrożna /A 17,5 x 24/
9. Jesień nad Olzą /A 17 x 20,5/
10. Jabłonków. Zaułek /M 19,5 x 14/
11. Gęsiarka w Cierlicku /A 22 x 30,5/

Kolejną teką, biorąc pod uwagę chronologię zakupu prac artysty, jest "Bielsko w miedziorytach Władysława Zakrzewskiego" nabyta w krakowskim antykwariacie przy ul. Sławkowskiej 13.XII.1966 roku.

1. Wzgórze /M 22,5 x 22,5/
2. Teatr /M 14 x 25/
3. Podcienia /M 22 x 27/
4. Plac Dworcowy /M 15,5 x 23/
5. Ulica Łukowa /M 22,5 x 27/
6. Lasek Cygański /M 15,5 x 22,5/

Natomiast **oprawioną** w skórę tekę grafik "Bielsko w miedziorytach Władysława Zakrzewskiego" zakupiono dla Biblioteki 29.XII.1969 roku. Składa się ona z 12 plasz i opatrzona jest dedykacją: "Dr Tadeuszowi Saloniemu wicewojewodzie Śląskiemu w lo-lecie jego niestrudzonej pracy na Śląsku ofiaruje prezydent i Rada Gminna miasta Bielska. Bielsko 10 kwietnia 1937 r."

1. Wzgórze /M 22,5 x 22,5/
2. Kościół św. Mikołaja /M 29 x 34/
3. Ulica Łukowa /M 22,5 x 27/
4. Teatr /M 14 x 25/
5. Podcienia /M 22 x 27/
6. Kościół **ewangelicki** /M 22,5 x 22,5/
7. Plac Dworcowy /M 15,5 x 23/
8. Ulica **Wąska** /M 21 x 12,5/
9. Krosna /M 25 x 18,5/
10. Widok znad Białki /M 24 x 21,5/
11. Lasek Cygański /M 25 x 15,5/
12. Zapora wodna /M 15 x 32,5/

W cztery lata później wpłynęła do Zbiorów Specjalnych teka, podobna do wyżej wspomnianej, różniąca się jednak oprawą, a także bardziej **frontalnym** ujęciem wizerunku teatru na jednej spośród plasz.

Album "Śląsk i morze w miedziorytach Władysława Zakrzewskiego" nabyto 29 XI.1969 roku. Dedykowany jest on również wicewojewodzie

śląskiemu Tadeuszowi Saloniemu przez członków Zarządu Okręgu Śląskiego oraz podległe Zarządy Obwodów i Oddziałów Ligi Morskiej i Kolonialnej. Znajduje się w nim 7 prac poświęconych Śląskowi, tj. hutom, kopalniom i krajobrazowi tego regionu, oraz 6 grafik dotyczących morza:

1. I. Hańda /AB 25 x 27/
2. Huta Piłsudski /A 31,5 x 21,5/
3. Kopalnia węgla /A 32,5 x 23,5/
4. W kopalni węgla /A 29,5 x 21/
5. W hali martenowskich pieców /AB 39 x 25/
6. Po burzy /A 25 x 32/
7. O zmroku. Żubr. Pszczyna /A 20,5 x 25,5/
8. Na fali /Dar Pomorza/ /A 23,5 x 26,5/
9. Kościół w Pucku /A 27,5 x 19,5/
10. Wywrotnica wagonowa w Gdyni /A 23,5 x 23/
11. Zatoka Pucka /AB 19,5 x 25/
12. Rybak **kaszubski** /A 22 x 23/
13. Na wojennym okręcie /A 18 x 27,5/

"Śląsk w miedziorytach Władysława Zakrzewskiego" to wreszcie ostatnia spośród tek przechowywanych w Zbiorach Specjalnych. Zarówno jednak w inwentarzu jak i w albumie brak jest jakichkolwiek danych o sposobie, czasie i miejscu jego nabycia. O tym, iż jest to nabytek **przedwojenny**, świadczy jednak pieczętka Śląskiej Biblioteki Publicznej, **jaka** widnieje na planszach. Są to następujące prace:

1. Gmach Województwa w Katowicach /M 23 x 23/
2. Gmach Izby Skarbowej w Katowicach /A 26,5 x 16/
3. Huta Pokój /A 26,5 x 22/
4. Podszycie /A 24 x 27/
5. Wnętrze kopalni węgla /A 29,5 x 21/

6. Po burzy /A 25 x 32/

7. W kopalni węgla /A 19 x 24/

Spośród 12 plansz przedstawionych poniżej 9 prac zakupiono 3.XII.1952 roku w księgarni Kazimierza Schaefera w Katowicach przy ul. Korfantego 12. Niewykluczone, że i pozostałe prace nabyto w tym czasie w tejże księgarni. W każdym razie brak co do nich takich informacji, pomijając tę, że ich wpisu do inwentarza dokonano właśnie 3.XII.1952 roku. Są to:

1. Kopalnia Karol /A 24 x 28/

2. Żubr w Pszczynie /A 20,5 x 25,5/

3. Kościółek w Miedznej /M 15 x 15/

4. Zmiana szychty /A 21 x 30/

5. Pejzaż śląski /A 18 x 26/

6. Huta Kościuszko /A 32 x 21,5/

7. Kopalnia Emma /32,5 x 24/

8. Wysoki filar /A 29,5 x 21/

9. Huta /A 32 x 21/

10. Zjazd do kopalni /M 21 x 29,5/

11. Młot mechaniczny /AB 23,5 x 26,5/

12. Hałda /AB 25 x 27/

Wśród zaprezentowanych grafik Władysława Zakrzewskiego, jakie przechowywane są w Bibliotece Śląskiej, znajdują się plansze, będące odbitkami tej samej płyty. Różnią się one od siebie barwą lub ostrością rysunku.

Na przykład "dubletami" pracy "Wysoki filar" są plansze występujące w tekach pod zmienionymi tytułami: "W kopalni węgla /grafika nr 4 w tece "Śląsk i morze w miedziorytach ..."/ oraz "Wnętrze kopalni węgla /grafika nr 5 w tece "Śląsk w miedziorytach..."/. "Dubletem" "Huty Kościuszko" są: "Huta" występująca także ponownie w grupie

plansz luźnych oraz "Huta Piłsudski" /plansza nr 2 w tece "Śląsk i morze w miedziorytach..."/. Podobnie "Kopalnia Emma" i "Hałda" - nie wchodzące w skład żadnej z tek mają swoje odpowiedniki w albumie "Śląsk i morze w miedziorytach..."; są to kolejno: "Kopalnia węgla" /plansza nr 3/, "Hałda" /plansza nr 1/. Wreszcie "dubletem" "Zmiany szczyty jest "Zjazd do kopalni". Są to plansze luźne.

Obecność Władysława Zakrzewskiego pośród całej plejady twórców, którzy natchnieni kopalnią czy hutą i tym wszystkim co się z nimi wiąże, stworzyli rzeczywisty, ale i odrealniony, liryczny i zarazem zwyczajny wizerunek Śląska, nie może być niezauważona. Uderzającą cechą zespołu grafik Zakrzewskiego przechowywanych w Zbiorach Specjalnych jest przede wszystkim ich realizm, nie pozbawiony wszakże "miękości". Pomogły w tym z pewnością artyście techniki graficzne, które upodobał sobie szczególnie, a mianowicie miedzioryt i akwaforta. Recenzje, jakie wtórowały w prasie ekspozycjom jego dzieł zgodnie podkreślały malarskość i romantyzm grafik, dzięki operowaniu przez twórcę dyskretną grą światła i cieni. ⁵

Śląsk jawi się w nich i jako kraina węgla i stali /np. "Wnętrze kopalni węgla", "Hałda", "Kopalnia węgla", "Huta Kościuszko", "Wysoki filar", "Młot mechaniczny"/, i jako ziemia pięknych zabytkowych miast /np. "Podcienia", "Kościół ewangelicki", "Ulica Wąska", "Teatr", "Wzgórze"/, a nawet starych lasów /np. "O zmroku. Żubr. Pszczyna"/.

Teki śląskie poświęcone ziemi węgla połączyły dwie koncepcje: artystyczną i społeczną.

Wysokie walory grafiki Zakrzewskiego, a także jej historyczny już wymiar pozwoliły zająć tym pracom w zbiorach miejsce szczególne. Winny one doczekać się szerszego upowszechnienia, chociażby - wzorem grafiki Pawła Stellera - w formie wydania okolicznościowego albumu.

Przypisy

- ¹ Wystawa pośmiertna Władysława Zakrzewskiego.
Wystawa zbiorowa Czesława Rzepińskiego. Kolekcje Teodora Grotta
i Wojciecha Weissa tudzież wystawa bieżąca. Marzec-kwiecień 1947.
Kraków /1947/ s. 3-4.
- ² Wystawa Władysława Wyszogoty-Zakrzewskiego.
"Tęcza" 1929 z. 3 .
- ³ Kurier Poznański. R. 32: 1937 nr 537 s. 9 "Rocznik TPN" /Katowice/.
T. 6: 1938 s. 504 .
- ⁴ "Objaśnienia symboli".
M - miedzioryt
A - akwaforta
AB- akwaforta barwna
W nawiasach - wymiary grafik w centymetrach
- ⁵ Płuszczewski Stefan: Śląski przemysł w grafice artystycznej -
twórczość Pawła Stellera i Władysława Zakrzewskiego. "Silva Rerum"
1938/1939 z. 7 s. 175 - 177 .